

การพัฒนาแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ Instructional Model Development of Peace Studies Course of Higher Education Institutions in Three Southern Border Provinces of Thailand

ศิริกัญญา แก่นทอง¹

Sirikanya Kanthong¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) พัฒนาแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ 2) ทดลองใช้รูปแบบการสอนสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้และ 3) ประเมินคุณภาพรูปแบบการสอนสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

จากผลการวิจัยพบว่า 1. รูปแบบหลักสูตรสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีองค์ประกอบสำคัญ 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) เนื้อหาการสอน ประกอบด้วย วัตถุประสงค์/จุดมุ่งหมาย วิธีสอนและการจัดกิจกรรม ขั้นตอน 2) สื่อและอุปกรณ์การสอนสันติศึกษา และ 3) กระบวนการจัดการเรียนการสอน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ การรับรู้ การตอบสนอง การเห็นคุณค่า การจัดระบบ และการสร้างลักษณะนิสัย การวัดและประเมินผล 2. ผลการทดลองใช้รูปแบบการเรียนการสอน พบว่า 1) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 2) เจตคติหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .012 3) มีความสามารถจัดการความขัดแย้งอยู่ในระดับปานกลาง 3) มีความพึงพอใจต่อรูปแบบการสอนระดับมาก 3. ผลการประเมินคุณภาพรูปแบบการเรียนการสอน พบว่า 1) รูปแบบการสอนมีคุณภาพเป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด 2) มีความเหมาะสมและความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ในสถานการณ์จริง

คำสำคัญ : รูปแบบการสอน วิชาสันติศึกษา สถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

Abstract

The purposes of this study were (1) to develop an instructional model of Peace Studies Course of higher education institutions in three southern border provinces of Thailand, 2) to try out application of the instructional model, and 3) to evaluate the quality of the model.

The results of this study found that 1) the instructional model of the Peace Studies Course of the higher education institutions in the three southern border provinces of Thailand consisted of three components: 1) contents including objectives/goals, methods of teaching and activities, 2) teaching materials, and 3) instructional process comprising of the perceiving, responding, valuing, system management and characteristic building, and assessment. Regarding the second objective of this research, the study disclosed that 1) the results of the post-test were significantly higher than that of the pre-test ones, which were at .01, 2) with regard to attitude of students, the post-study results were significantly

¹คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏวราชนครินทร์

¹ Faculty of Liberal Arts, Princess of Naradhiwas University

higher than the pre-study ones which were at .012, 3) students conflict management ability was at a moderate level, and 4) the satisfaction of students towards the model was at a high level. Concerning the last objective of this study, the results showed that 1) the quality of the model were in line with requirements, and 2) the model was suitable and applicable.

Keywords: Instructional Model, Peace Studies Course, Higher Education Institutions in the Three Southern Border Provinces

บทนำ

จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษในด้านพหุวัฒนธรรมมากกว่าท้องถิ่นอื่นๆ ช่วงระยะเวลาสองทศวรรษที่ผ่านมาต้องเผชิญความขัดแย้งความรุนแรงและเกิดความไม่สงบอย่างต่อเนื่อง โดยมีลักษณะปัญหาที่มีความซับซ้อนละเอียดอ่อนและเชื่อมโยงกันหลายมิติ ปัจจุบันสถานการณ์ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความรุนแรงและความไม่สงบต่อเนื่องและยังก่นำปัจจัยหลักเดิม คือ ชาติพันธุ์ ศาสนา วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ มาเป็นเงื่อนไขในการสร้างความชอบธรรมในการใช้ความรุนแรง สถานการณ์ความรุนแรงตั้งแต่ พ.ศ. 2547 จนถึงปัจจุบัน เป็นสถานการณ์ที่มีความละเอียดอ่อน ปัญหาความรุนแรงเป็นผลมาจากเงื่อนไขที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกันทำให้คนในพื้นที่บางส่วนยอมรับหรือเห็นด้วยกับฝ่ายที่ใช้ความรุนแรงและเป็นเงื่อนไขสำคัญที่กลุ่มผู้เห็นต่างจากรัฐหยิบยกมาใช้เป็นข้ออ้างเพื่อสร้างความชอบธรรมในการใช้ความรุนแรงในการต่อสู้เพื่อเป้าหมายของตนประกอบกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมีปัจจัยเสริมที่เป็นแรงหนุนส่งผลให้ปัญหาความขัดแย้งความรุนแรงมีความซับซ้อนมากขึ้น (สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ สำนักงานการรัฐมนตรี, 2560)

วิกฤติปัญหาการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้คุณภาพการศึกษายังอยู่ในระดับต่ำปัญหาส่วนหนึ่งมีผลกระทบจากการเกิดเหตุการณ์ที่ไม่สงบในพื้นที่ภาคใต้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2560) เด็กและเยาวชนถูกดึงเข้ามามีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวกับกลุ่มผู้ก่อความไม่สงบฯ มีการใช้กำลังรุนแรงนำมาซึ่งการเสียชีวิตจำนวนมาก เหตุหนึ่งมีพื้นฐานมาจากการศึกษาสองระบบควบคู่กัน ประเด็นที่มีการใช้กระตุ้นความขัดแย้งความรุนแรงคือศาสนา ประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ (เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2552) เป็นความรุนแรงเชิงแอบแฝงอยู่ตามแนวคิดของ โยฮัน กัลป์ตุง, (2538) ที่กล่าวว่าโครงสร้างทางวัฒนธรรมไทยร่วมสมัยและโครงสร้างระบบการศึกษามีความอ่อนแอความขัดแย้ง ความรุนแรงในโลกปัจจุบันส่งต่อถึงกันหมดอย่างรวดเร็วด้วยกลไกโลกาภิวัตน์

การพัฒนาคุณภาพการศึกษาจะเป็นกลไกสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ รัฐบาลกำหนดนโยบายการพัฒนาอุดมศึกษาในเขตพัฒนาพิเศษเฉพาะกิจจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนไว้ในแผนอุดมศึกษาระยะยาว 15 ปี อุดมศึกษาต้องสร้างองค์ความรู้ ความเข้าใจ สร้างความตระหนักในประเด็นการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม พหุวัฒนธรรมก่อให้เกิดความขัดแย้งด้านข้อมูล ด้านผลประโยชน์ ด้านค่านิยมด้านความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง (Morris, 2004) ปัญหาในระยะแรกสามารถแก้ไขด้วยความเด็ดขาดระยะกลางต้องแก้ไขด้วยการศึกษาโดยสถาบันอุดมศึกษาต้องสร้างความเข้าใจ โอกาสทางการศึกษาและอาชีพในปัจจุบันและระยะยาวต้องสร้างความเข้าใจและโอกาสอย่างถาวรในอนาคต (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2551)

สถาบันอุดมศึกษาถือเป็นแหล่งรวมองค์ความรู้ ศาสตร์และวิทยาการแขนงต่างๆ ตลอดจนเป็นนวัตกรรมทางการศึกษาและเป็นกลไกหนึ่งที่สำคัญในการพัฒนาประเทศมีภารกิจหลักในการผลิตและพัฒนาบัณฑิต การวิจัยเพื่อสร้างและพัฒนาองค์ความรู้ (Perkins, 1973) พัฒนาความเป็นเลิศทางวิชาการ ให้เป็นที่ยอมรับของสังคมและทำหน้าที่ขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาสังคม (Kotler & Fox, 1995) ทั้งยังสามารถชั้นนำบริบทการพัฒนาของประเทศให้ เป็นไปในทิศทางที่มีความเหมาะสม มีความถูกต้อง มีความเป็นไปได้และนำมาซึ่งความสมดุลของการพัฒนาประเทศ (ไชยา ภาวบุตร, 2549)สถาบันอุดมศึกษามีหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

วิกฤตทางการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประการหนึ่งเกิดจากความแตกต่างทางภาษา ศาสนา และประวัติศาสตร์ของกลุ่มคนในสังคมพหุวัฒนธรรมชายแดนใต้ ทำให้เกิดวิกฤตในการอยู่ร่วมกัน แนวทางการแก้ปัญหาที่สำคัญแนวทางหนึ่งคือ ต้องพัฒนาคนให้มีความรู้ ความเข้าใจ สามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข โดยใช้มิติการศึกษา เป็นเครื่องมือในการสร้างความสมานฉันท์ดังกล่าว สอดคล้องกับมติที่ประชุมของคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2548 อ้างจากหนังสือของสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีที่ นร 0504/18022 (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2548) เห็นชอบให้จัดตั้งศูนย์สันติวิธีหรือศูนย์สันติศึกษาขึ้นในมหาวิทยาลัยเพื่อบรรจุเรื่องการจัดการความขัดแย้ง เป็นหลักสูตรหนึ่งของมหาวิทยาลัยและจัดตั้งสถาบันหรือองค์กรอิสระเพื่อแก้ปัญหความขัดแย้งและไกล่เกลี่ยความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทย

จากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษางานวิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วยหลักสูตรสันติศึกษาซึ่งมีองค์ประกอบเป็นรูป เนื้อหา การสอนแบบเฉพาะในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มีบริบทแตกต่างจากพื้นที่อื่น ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างสันติสุขในใจนักศึกษา เป็นนักสันติส่งผลต่อการพัฒนาเป็นห้องเรียนสันติ สังคมสันติ เป็นนักศึกษาและบัณฑิตที่พึงประสงค์ตามคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์เป็นห้องเรียนสันติ สังคมสันติ เป็นนักศึกษาและบัณฑิตที่พึงประสงค์ตามคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ผู้สังคมนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่พึงประสงค์ เป็นกลไกสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ความรุนแรงที่ยั่งยืน ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อพัฒนารูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
2. เพื่อทดลองใช้รูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
3. เพื่อประเมินคุณภาพรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

วิธีดำเนินการวิจัย

การพัฒนารูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and development) ซึ่งใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) และวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย 3 ขั้นตอนดังนี้

ตอนที่ 1 การพัฒนารูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยที่สำคัญ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 สังเคราะห์กรอบแนวคิดรูปแบบการสอน

ระยะที่ 1.1 ศึกษาสภาพปัญหาการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วยการศึกษาเอกสารทุติยภูมิแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรสันติศึกษาวิชาสันติศึกษา

ศึกษาสภาพปัญหาการจัดการเรียนการสอนวิชาสันติศึกษาโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 19 คน ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 4 คน ผู้บริหารจำนวน 4 คน อาจารย์ผู้สอน จำนวน 5 คน นักศึกษา จำนวน 6 คน การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วยแบบบันทึกเอกสารพร้อมตารางการวิเคราะห์เนื้อหา แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structure Interview) และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

ระยะที่ 1.2 ร่างรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยการศึกษาเอกสารทุติยภูมิ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษา มี แบบบันทึกเอกสารพร้อมตาราง การวิเคราะห์เนื้อหาเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและมีการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) เพื่อกำหนดร่างองค์ประกอบรูปแบบ

ขั้นที่ 2 สร้างและตรวจสอบรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ระยะที่ 2.1 ดำเนินการสร้างรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 15 คน ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิด้านสันติศึกษาจากกระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 2 คน จากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา จำนวน 2 คน ผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษาที่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้จำนวน 3 คน อาจารย์ผู้สอนวิชาสันติศึกษา จำนวน 5 คน นักศึกษา จำนวน 3 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structure Interview) เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยโดยแบบสัมภาษณ์ให้ผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content validity) โดยมีการหาค่าดัชนีความสอดคล้องเป็นรายข้อ (IOC) ระหว่าง 0.60 -1.00 และมีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาด้วย (Content analysis)

ระยะที่ 2.2 ตรวจสอบรูปแบบการเรียนการสอนโดยผู้ทรงคุณวุฒิ โดยนำรูปแบบการสอนตามแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้แบบผสมผสาน เน้นการบูรณาการ (integration) ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นให้ผู้เชี่ยวชาญประเมินความเหมาะสมของรูปแบบการเรียนการสอนโดยนำร่างรูปแบบการสอนที่ปรับปรุงตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ จากระยะที่ 2.1 มาจัดทำแบบสอบถามโดยการสอบถามกลุ่มตัวอย่าง แบบสอบถามให้ผ่านการตรวจสอบความถูกต้องเชิงเนื้อหา (Content validity) จากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน โดยมีผลการหาค่าดัชนีความสอดคล้องเป็นรายข้อ (IOC) ระหว่าง 0.60 - 1.00 และนำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (try out) กับนักศึกษามหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ (ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง) ประกอบด้วย จำนวน 30 คน นำผลการทดลองมาวิเคราะห์ความเชื่อมั่น (Reliability) แบบสัมประสิทธิ์แอลฟาโดยวิธี เทากับ 0.97 และใช้โปรแกรมสำเร็จรูป ในการคำนวณค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation) ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลมาอธิบายผลการศึกษาเชิงพรรณนา

ขั้นที่ 3 การสร้างเอกสารประกอบการสอนรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตามแนวคิดทฤษฎีการจัดการเรียนการสอน ขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นประเมินคุณภาพแผนการจัดการเรียนรู้ แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน แบบวัดเจตคติ แบบสอบถามความพึงพอใจ โดยผู้เชี่ยวชาญ

ขั้นที่ 4 การศึกษานำร่อง ผู้วิจัยนำรูปแบบการเรียนการสอนไปทดลองใช้กับนักศึกษาคณะพยาบาลศาสตร์ชั้นปีที่ 1 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2558 มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ ที่ลงทะเบียนเรียนวิชาสันติศึกษาจำนวน 30 คน เพื่อหาข้อบกพร่องและนำไปปรับปรุงและพัฒนาการเรียนการสอนให้ มีความสมบูรณ์ต่อไปก่อนจะนำไปทดลองจริงกับกลุ่มตัวอย่าง

ตอนที่ 2 การทดลองใช้รูปแบบวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมการสอนสันติศึกษาตามรูปแบบการสอนที่พัฒนาขึ้น โดยผู้สอนเป็นอาจารย์ประจำกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลอง กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักศึกษาคณะแพทยศาสตร์ ชั้นปีที่ 1 ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2558 มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ จำนวน 24 คนระยะเวลาทดลอง 15 สัปดาห์ละ 2 ชั่วโมงรวมทั้งสิ้น 30 ชั่วโมงโดยใช้รูปแบบการทดลอง แบบ One group

pretest posttest Design หลังจากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากการทดลองใช้รูปแบบการเรียนการสอนไปวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

- 1) เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่างก่อนและหลังการทดลองใช้รูปแบบการเรียนการสอนโดยใช้สถิติ t-test แบบ dependent
- 2) เปรียบเทียบเจตคติ ระหว่างก่อนและหลังการทดลองใช้รูปแบบการเรียนการสอน โดยใช้สถิติ t-test แบบ dependent
- 3) ศึกษาความพึงพอใจต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้รูปแบบการเรียนการสอน โดยใช้สถิติ ค่าร้อยละ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ตอนที่ 3 การประเมินคุณภาพรูปแบบการเรียนการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

ขั้นที่ 1 การประเมินคุณภาพรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้กำหนดเกณฑ์การประเมินคุณภาพรูปแบบการสอนรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผลการทดลองใช้รูปแบบการสอนนำผลที่ได้จากการทดลองใช้รูปแบบการสอนมาเปรียบเทียบกับเกณฑ์การประเมินคุณภาพที่กำหนดไว้และสรุปผลการประเมินคุณภาพรูปแบบการสอนมาวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ขั้นที่ 2 การปรับปรุงและแก้ไขรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยการสนทนากลุ่มประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 13 คน ประกอบด้วย ผู้บริหาร จำนวน 5 คน อาจารย์จำนวน 8 คน โดยกำหนดคุณสมบัติหรือเกณฑ์ที่ใช้ในการเลือกผู้เชี่ยวชาญในการสนทนากลุ่ม ต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ด้านสันติศึกษาและดำรงตำแหน่งผู้บริหารของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือมีประสบการณ์การทำงานด้านสันติศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยมีแบบบันทึกการสนทนากลุ่มเกี่ยวกับรูปแบบการสอนและแบบประเมินตามมาตรฐาน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านความมีประโยชน์ ด้านเป็นไปได้ ด้านความเหมาะสม และด้านความถูกต้อง เป็นเครื่องมือการวิจัย และดำเนินการสนทนากลุ่ม โดยผู้วิจัยทำหน้าที่ดำเนินการและถามคำถาม (Moderator) โดยในระหว่างการสนทนากลุ่มได้ทำการบันทึกการสนทนากลุ่ม โดยการอัดวิดีโอ บันทึกเสียง และถ่ายภาพ นำผลการสนทนากลุ่มไปวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) วิเคราะห์แบบประเมินมาตรฐาน 4 ด้าน โดยใช้ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัย

การพัฒนาคุณภาพรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

ตอนที่ 1 การพัฒนาคุณภาพรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยที่สำคัญ ผลการพัฒนาคุณภาพรูปแบบการเรียนการสอนประกอบด้วย 4 ขั้นตอนดังนี้

1.1 สภาพปัญหาการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้พบว่า 1) สถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้จัดการสอนวิชาสันติศึกษา เป็น 3 รูปแบบ ประกอบด้วยมีหลักสูตรสันติศึกษาจำนวน 1 สถาบัน มีรายวิชาสันติศึกษาเป็นรายวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปและวิชาเลือกเสรี 3 สถาบัน มีการบูรณาการเนื้อหาความรู้ในรายวิชาศึกษาทั่วไป 1 สถาบัน 2) ปัญหาเวลาในการจัดการเรียนการสอนพบว่าการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสม ควรไม่น้อยกว่า 3 ชั่วโมง 3 หน่วยกิต พบว่ามี 1 สถาบันจัดการเรียนการสอน 2 ชม 2 หน่วยกิต และเป็นวิชาเลือกเสรีเฉพาะคณะไม่ได้เป็นวิชาหมวดการศึกษาทั่วไปที่นักศึกษาทั่วไปสามารถเลือกเรียนได้ 3) ปัญหาจำนวนอาจารย์ผู้สอนไม่เพียงพอ ขาดอาจารย์ที่มีความถนัดความชำนาญความเชี่ยวชาญด้านสันติศึกษา 4) ปัญหาขาดเอกสารประกอบการเรียนการสอนแบบวัดประเมินกิจกรรมการสอนกลาง 5) ปัญหาด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ รูปแบบการจัดกิจกรรมการสอน ควรมุ่งเน้นการเกิดสันติในใจ โดยการพัฒนาค่านิยมสันติวัฒนธรรมผ่านกิจกรรมการเรียนรู้จริงนอกห้องเรียน 6) ปัญหาขาดเนื้อหากิจกรรมทักษะการปฏิบัติ การเข้าร่วมกับกลุ่มผู้เห็นต่างจากรัฐ

1.2 ร่าง รูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า จากการศึกษาสภาพปัญหาการสอนวิชาสันติศึกษาและการศึกษาเอกสาร การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึก นำข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์สังเคราะห์ เพื่อพัฒนารูปแบบการสอนแล้วนำรูปแบบดังกล่าวมาสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้บริหาร อาจารย์ผู้สอนและผู้เรียนวิชาสันติศึกษา เพื่อตรวจสอบรูปแบบดังกล่าวพบว่า รูปแบบการสอนเป็นรูปแบบการสอนมีลักษณะที่เน้นการบูรณาการ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ช่วยมุ่งให้ผู้เรียนเกิดการบูรณาการทั้งด้านเนื้อหาสาระ วิธีการและรูปแบบ เน้นการเกิดทักษะประกอบด้วย 3 องค์ประกอบดังนี้ 1) เนื้อหาการสอน วิธีการ ขั้นตอน 2) สื่อการสอนสันติศึกษา 3) กระบวนการสอนสันติศึกษา

2 สร้างและตรวจสอบรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

2.1 ดำเนินการสร้างรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในเชิงบูรณาการ พบว่า มีองค์ประกอบสำคัญ จำนวน 3 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) เนื้อหาวิชา 2) สื่อและอุปกรณ์การสอน และ 3) กระบวนการจัดการเรียนการสอน

1) เนื้อหาการสอนวิชาสันติศึกษา ประกอบด้วย วัตถุประสงค์/จุดมุ่งหมาย วิธีสอนและการจัดกิจกรรม ประกอบด้วย ชุดการสอนรายวิชา ประกอบด้วย เอกสารประกอบการสอน แผนการสอนรายหน่วย ใบงาน สื่อการสอน แบบประเมินการสอนในรายวิชา แบบประเมินตามวัตถุประสงค์ แนวทางการนำไปใช้ โดยเนื้อหาสาระที่นำมาบูรณาการเพื่อสังเคราะห์รูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษา จำแนกเป็นกลุ่มๆ กลุ่มที่หนึ่ง บริบทความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจการเมือง สิ่งแวดล้อม กลุ่มที่สอง แนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสันติศึกษา เช่น แนวคิดสันติภาพ ขันติธรรม ความเป็นมนุษย์ สิทธิมนุษยชน กลุ่มที่สาม หลักสูตรหรือรายวิชาสันติศึกษาจากสถาบันต่างๆ เช่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สถาบันพระปกเกล้า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ กลุ่มที่สี่ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสันติศึกษา และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับสันติศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาจังหวัดชายแดนภาคใต้ แนวทางหรือวิธีการพัฒนาหลักสูตรรายวิชา โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มสรุปเนื้อหาจำนวน 6 หน่วย โดยมีรายละเอียดดังนี้ หน่วยการเรียนรู้ที่ 1 สันติศึกษาหน่วยการเรียนรู้ที่ 2 ความขัดแย้งและความรุนแรงหน่วยการเรียนรู้ที่ 3 การจัดการความขัดแย้งโดยสันติวิธี หน่วยการเรียนรู้ที่ 4 สันติวัฒนธรรมหน่วยการเรียนรู้ที่ 5 การสื่อสารเพื่อความเข้าใจอันดี และหน่วยการเรียนรู้ที่ 6 ถอดบทเรียนการเรียนรู้การปฏิบัติ

2) สื่อและอุปกรณ์การสอนสันติศึกษา ประกอบด้วย สื่อการสอนสันติศึกษาพัฒนาธรรมศึกษามีคุณสมบัติมีความทันสมัยเป็นสื่อการสอนที่มีความหลากหลาย โดยมีความเหมาะสมสอดคล้องกับเนื้อหาและจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนมีความเหมาะสมกับรูปแบบของการเรียนการสอนกับลักษณะของผู้เรียนกับสภาพแวดล้อมของการใช้สื่อ เช่น แบบฝึกทักษะการปฏิเสชในสถานการณ์จริงต่างๆ เช่นการถูกชักจูงเข้าร่วมหรือก่อเหตุความไม่สงบการเหยียด การใช้สื่อการสอนในบริบทจังหวัดชายแดนภาคใต้ต้องระมัดระวังการผลิตซ้ำความขัดแย้งความรุนแรงเนื่องจากผู้เรียนส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นผู้รับผลกระทบจากความขัดแย้งความรุนแรงโดยตรง หากทราบข้อมูลนักศึกษาจะช่วยให้อาจจัดการเรียนการสอนได้เหมาะสมยิ่งขึ้น

3) กระบวนการสอนสันติศึกษา การวัดและประเมินผล ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนประกอบด้วย กระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการปรับเปลี่ยนความคิดและเจตคติเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม มาเป็นแนวทางการจัดประสบการณ์ การเรียนรู้ของรายวิชา การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการและการสอนที่มุ่งพัฒนาค่านิยมที่เชื่อมโยงกับสันติศึกษา ประกอบด้วย 5 ขั้นตอนประกอบด้วย 1) ขั้นการรับรู้ 2) ขั้นการตอบสนอง 3) ขั้นการเห็นคุณค่า 4) ขั้นการจัดระบบ 5) ขั้นการสร้างลักษณะนิสัย การใช้กระบวนการเรียนการสอนแบบมุ่งเน้นความกระจำในค่านิยม จะช่วยเสริมสร้างค่านิยมสันติภายในแก่ผู้เรียน ซึ่ง

เป็นการเสริมสร้างสันติอย่างยั่งยืน

ตารางที่ 1 แสดงรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

องค์ประกอบรูปแบบ	รูปแบบที่ 1	รูปแบบที่ 2
1. หลักการ	ลักษณะเป็นสหวิทยาการมีความเหมาะสม บริบทความขัดแย้งสถานการณ์ปัจจุบัน รูปแบบการเรียนการสอนเน้นพุทธิพิสัย	ลักษณะเป็นสหวิทยาการ ความเหมาะสมบริบทความขัดแย้ง สถานการณ์สามจังหวัดชายแดนภาคใต้บูรณาการพัฒน สันติภาพแบบผสมผสาน พัฒนาผู้เรียนเกิดสันติภาพภายใน รูปแบบการเรียนการสอนเน้นการบูรณาการ
2. วัตถุประสงค์	มีความรู้ความเข้าใจสันติศึกษาทฤษฎีทาง ความขัดแย้งสังคมศาสตร์ การมีทักษะใน การจัดการความขัดแย้ง การสานเสวนา	มีความรู้ความเข้าใจสันติศึกษาทฤษฎีทางความขัดแย้ง สังคมศาสตร์ มีทักษะในการจัดการความขัดแย้งการสาน เสวนาพัฒนาผู้เรียนเกิดสันติภาพภายในใจ แนวคิดจิตวิทยา แนวคิดสวัสดิการสังคม ทฤษฎีทางพฤติกรรมศาสตร์และ สังคมสงเคราะห์ ทักษะการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ สามารถ นำเครื่องมือการจัดการความขัดแย้งในสามจังหวัดชายแดน ภาคใต้โดยสันติวิธีไปสู่การปฏิบัติจริง
3. กระบวนการ	ขั้นนำ ขั้นสอน ขั้นสรุป ขั้นประเมินผล	การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ 1) เสนอปัญหา 2) แฉสิ่งเรียนรู้ 3) ฝึกอบรมรวมข้อมูล 4) กิจกรรมแนววิ คิด 5) สรุปประเด็นแก้ไขปัญหา 6) เลือกตัดสินใจ 7) ฝึกปฏิบัติ พิสูจน์ผลการเลือก 8) การประยุกต์ใช้จริง
4. การวัดและการประเมินผล	ความรู้ เจตคติ ความพึงพอใจ	ความรู้ เจตคติ ทักษะ ความพึงพอใจ เน้นการประเมินตาม สภาพจริง

2.2 ตรวจสอบรูปแบบการเรียนการสอน โดยผู้ทรงคุณวุฒิ พบว่า รูปแบบการสอนสันติศึกษามีคุณภาพตาม
มาตรฐาน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านความมีประโยชน์ ด้านเป็นไปได้ ด้านความเหมาะสม และด้านความถูกต้องโดยใช้แบบบันทึกการ
สนทนากลุ่มเป็นเครื่องมือการวิจัย

3 ผลการสร้างรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่ากระบวนการ
การหาประสิทธิภาพของรูปแบบโดยผู้เชี่ยวชาญ มีการปรับแก้จนได้ โมเดลรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษา ในเชิงบูรณาการผล
การรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาขององค์ประกอบดังนี้ 1) เนื้อหาการสอน ประกอบด้วย ทฤษฎี/หลักการ/แนวคิดของรูปแบบ
แนวคิดของรูปแบบการสอนตามแนวคิดสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้ยึดแนวคิดตามทฤษฎี
การเรียนรู้ โดยยึดหลักการว่า การเรียนรู้ของผู้เรียนจะต้องได้ทั้งองค์ความรู้ในสาระที่ศึกษาผ่านการเรียนรู้โดยการสร้างองค์ความรู้
ด้วยตนเองและกระบวนการกลุ่ม 2) วัตถุประสงค์ของรูปแบบการสอนที่พัฒนาขึ้นมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เกิดความรู้ ความเข้าใจใน
เรื่องที่เรียนอย่างแท้จริง โดยผู้เรียนสามารถเกิดการเรียนรู้ผ่านการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง/กระบวนการกลุ่มสามารถจดจำ
สิ่งที่เรียนได้นาน มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์และสามารถนำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง 3) กระบวนการเรียน
การสอนของรูปแบบ การเรียนการสอนตามรูปแบบการเรียนการสอนมีลำดับ ขั้นตอนรวม 5 ขั้นตอนประกอบด้วย ขั้นการรับรู้
ขั้นการตอบสนอง ขั้นการเห็นคุณค่า ขั้นการจัดระบบ และ ขั้นการสร้างลักษณะนิสัย การวัดและประเมินผล ดำเนินการ 2

ลักษณะคือระหว่างกาหนดำเนินการจัดการเรียนรู้ใช้การสังเกตการตอบคำถาม การทำแบบฝึกหัดการทำกิจกรรมการอภิปรายและสรุปผลการเรียนรู้และการวัดและประเมินผลหลังการดำเนินการจัดการเรียนรู้โดยให้ผู้เรียนทำแบบทดสอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแบบวัดเจตคติและแบบวัดความพึงพอใจต่อรูปแบบการสอน

4 การศึกษานำร่อง ผู้วิจัยนำรูปแบบการเรียนการสอนไปทดลองใช้กับนักศึกษาคณะพยาบาลศาสตร์ ชั้นปีที่ 1 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2558 มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธนครินทร์ที่ลงทะเบียนเรียนวิชาสันติศึกษา จำนวน 30 คน พบว่า รูปแบบการเรียนการสอนมีคุณภาพและแก้ไขตามข้อบกพร่องข้อเสนอแนะปรับปรุงและพัฒนาการเรียนการสอนให้ มีความสมบูรณ์

ตอนที่ 2 ผลการทดลองใช้รูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจหลังการใช้รูปแบบการสอนนักศึกษามีความรู้หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน นักศึกษามีเจตคติต่อสันติภาพในภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีความพึงพอใจต่อวิชาสันติศึกษา ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง มีความสามารถการจัดการความขัดแย้งในภาพรวมอยู่ในระดับมาก พบปัญหาข้อเสนอแนะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ดังนี้ ระยะเวลาการจัดการเรียนการสอนน้อยเกินไปควร ปรับเวลาจาก 2 ชั่วโมง เป็น 3 ชั่วโมง เนื่องจากลักษณะการจัดกิจกรรมรายวิชาใช้เวลาค่อนข้างมาก ผลการใช้รูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้พบว่า สามารถพัฒนาผู้เรียน ความรู้ด้านสันติศึกษาเจตคติต่อวิชาสันติศึกษา ความพึงพอใจต่อวิชาสันติศึกษาและความสามารถการจัดการความขัดแย้ง

ตอนที่ 3 การประเมินคุณภาพรูปแบบการเรียนการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

1 ประเมินรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่ารูปแบบการเรียนการสอนที่พัฒนาขึ้นมีความเหมาะสมและมีความเป็นไปได้ในการนำไปใช้ สถานการณ์จริง หลังจากนำรูปแบบการสอนทดลองใช้กับนักศึกษาในกลุ่มตัวอย่างพบว่ารูปแบบการสอนมีคุณภาพตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ความพึงพอใจของนักศึกษาต่อรูปแบบการสอนอยู่ในระดับมาก

2 การปรับปรุงและแก้ไขรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า รูปแบบการสอนก่อนปรับปรุงมีจุดเด่นคือสามารถพัฒนาความรู้ทักษะด้านสันติศึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิให้ข้อเสนอแนะว่ารูปแบบควรเพิ่มหากเป็นรูปแบบการสอนในบริบทสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้เรียนนอกจากได้องค์ความรู้ ทักษะ สันติศึกษาทั่วไปแล้ว ควรเพิ่มความรู้และทักษะการดูแลผู้ได้รับผลกระทบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อให้สามารถนำไปใช้ได้จริง เช่น หลักการบำบัด เยียวยา หลักการฟังอย่างตั้งใจ หลักการสื่อสารเพื่อความเข้าใจอันดี และควรเรียนรู้สถานการณ์จริงซึ่งพบได้ทั่วไปในพื้นที่ ดังนั้นผู้เรียนนอกจากเป็นนักสันติแล้วควรเป็นผู้ที่มีองค์ความรู้ มีทักษะสามารถเป็นผู้ดูแล รักษาฟื้นฟูสภาพจิตใจ ได้

นำผลการประเมินรูปแบบจากขั้นที่ 1 มาการปรับปรุงและแก้ไขรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้พบว่า ผลการพัฒนาการเรียนการสอนที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นมีลักษณะบูรณาการมีความยืดหยุ่นในการนำไปใช้สูง เพราะคำอธิบายรายวิชาแต่ละสถาบันแตกต่างกัน แต่โดยหลักการ วัตถุประสงค์การสอนสันติศึกษามุ่งเน้นองค์ความรู้ด้านสันติศึกษาและการจัดการความขัดแย้ง มุ่งสร้างสันติจากภายใน โดยปรับจากรูปแบบที่ 2 โดยสรุป ดังนี้ 1) องค์ความรู้และทักษะการเป็นผู้เยียวยา แก้ไขปัญหาเหตุการณ์ความไม่สงบจากสถานการณ์ โดยใช้องค์ความรู้เพื่อเป็นผู้ดูแลผู้ได้รับผลกระทบและผู้สร้างความเข้าใจอันดี เช่น องค์ความรู้และทักษะด้านจิตวิทยา การพยาบาลชุมชน งานสวัสดิการสังคม การสังคมสงเคราะห์ ศิลปะบำบัด โดยเป็นทั้งผู้เยียวยาหัวใจตนเองและผู้อื่น 2) เพิ่มทักษะการปฏิบัติงานในชุมชน ตามสถานการณ์จริง โดยนำองค์ความรู้และทักษะมาประยุกต์ใช้ 3) เพิ่มกรณีศึกษาเฉพาะเหตุการณ์ ส่วนใหญ่ที่เกิดในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ 4) มุ่งเน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจ การรับ-ส่งสาร เพื่อการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ การสื่อสารเพื่อสันติภาพ จากเหตุการณ์จริงใน

สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ 5) การสอนเน้นทักษะการคิด การสอนโดยวิธี โดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย
ขั้นเสนอปัญหา และสิ่งเรียนรู้ ผีกรวบรวมข้อมูล กิจกรรมเน้นวิธีคิด สรุปประเด็นแก้ไขปัญหา เลือกตัดสินและฝึกปฏิบัติ
พิสูจน์ผลการเลือก 6) บูรณาการหลักศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธกับหลักสันติศึกษาเยียวหาหัวใจ 7) การเชิญวิทยากรพิเศษ
บรรยายความขัดแย้งความรุนแรงและการจัดการความขัดแย้งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 องค์
ประกอบ ดังนี้ 1) เนื้อหาการสอน ประกอบด้วย วัตถุประสงค์/จุดมุ่งหมาย วิธีสอนและการจัดกิจกรรม ขั้นตอน 2) สื่อและ
อุปกรณ์การสอนสันติศึกษา และ 3) กระบวนการสอนสันติศึกษา การวัดและประเมินผล

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่องการพัฒนาารูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีประเด็น
การอภิปรายผลดังนี้

1. สภาพปัญหาการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้พบว่า สถาบันอุดมศึกษา
ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีหลักสูตรสันติศึกษาจำนวนน้อยทั้งนี้อาจเนื่องจากมหาวิทยาลัยขาดความพร้อมทุกด้านในการ
เปิดหลักสูตรโดยมหาวิทยาลัยอื่นใช้รูปแบบการสอนรายวิชาสันติศึกษาเป็นรายวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปและวิชาเลือกเสรี
และบูรณาการเนื้อหาความรู้ในรายวิชาศึกษาทั่วไป ปัญหาเวลาในการจัดการเรียนการสอนไม่เพียงพอกับการจัดกิจกรรมการเรียน
การสอนซึ่งลักษณะวิชาเสริมสร้างค่านิยมควรมีเวลา ไม่น้อยกว่า 3 ชั่วโมงต่อครั้งของการสอน ปัญหาขาดอาจารย์ผู้สอนพบทุก
สถาบันเนื่องจากอาจารย์ ขาดเอกสารประกอบการสอน แบบวัดประเมินกิจกรรมการเรียนการสอนในลักษณะสำเร็จรูปพร้อมใช้
ลักษณะเอกสารการสอนกลาง ปัญหาด้านการจัดกิจกรรมการสอนควรจัดกิจกรรมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เรียนรู้จากสถานการณ์
จริงนอกห้องเรียนและปัญหาความรู้จากการสอนไม่สามารถประยุกต์ใช้ความรู้ไปสู่การปฏิบัติใช้จริง ดังนั้นสถาบันการสอนควร
ปรับปรุงรูปแบบการสอนเน้นกิจกรรมที่สามารถพัฒนานักศึกษานำไปสู่การประยุกต์องค์ความรู้ไปใช้จริงได้ ปัญหาการสอนดังกล่าว
แตกต่างจากนโยบายการเสริมสร้างความรู้ด้านสันติภาพอย่างเป็นระบบในลักษณะหลักสูตรสันติศึกษา ตามมติที่ประชุมของคณะ
รัฐมนตรีเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2548 อ้างจากหนังสือของสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรีที่ นร 0504/18022 (สำนักนายก
รัฐมนตรี, 2548) เห็นชอบให้จัดตั้งศูนย์สันติวิธีหรือศูนย์สันติศึกษาขึ้นในมหาวิทยาลัยเพื่อบรรจุเรื่องการจัดการความขัดแย้ง เป็น
หลักสูตรหนึ่งของมหาวิทยาลัยและจัดตั้งสถาบันหรือองค์กรอิสระเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งและไกล่เกลี่ยความขัดแย้งที่เกิด
ขึ้นในสังคมไทยนโยบายดังกล่าวยังไม่นำไปสู่การปฏิบัติในสถาบันอุดมศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม แตกต่างกับการจัดการศึกษา
ขั้นพื้นฐานโดยสภาพการบูรณาการสันติศึกษาในหลักสูตรพบว่า มีการเตรียมความพร้อมผู้บริหาร บุคลากรให้มีความรู้ความ
เข้าใจหลักสูตร จัดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จาก สบย. 12 รูปแบบหลักสูตรมีความชัดเจนในการบูรณาการรายวิชา และกิจกรรม
พัฒนาผู้เรียน มีการสนับสนุนการจัดหาสื่อการเรียน การประเมิน มีการพัฒนา/นิเทศ/ติดตาม การเรียนรู้ ปัญหาที่สอดคล้อง
กันคือการขาดบุคลากรที่มีความรู้ ความชำนาญ มีการเชิญวิทยากรมาให้ความรู้เพิ่มเติม(ศิริขวัญ ชินศรี, 2555) ดังข้อเสนอ
แนะของกระทรวงศึกษาธิการ (2551) กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของครูในการเตรียมความพร้อมก่อนการจัดทำหลักสูตร พัฒนาครู
อย่างต่อเนื่องเพื่อให้ทันต่อความก้าวหน้าทางวิชาการใหม่ๆ การจัดการเรียนรู้ตามความมุ่งหมายของหลักสูตร

2. รูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นรูปแบบมีลักษณะที่เน้น
การบูรณาการ มุ่งให้ผู้เรียนเกิดการบูรณาการทั้งด้านเนื้อหาสาระ วิธีการและรูปแบบ เน้นการเกิดทักษะ ซึ่งสอดคล้องกับ สุชาติ
เสรีชุมบาลินี (2559) กล่าวว่า การเรียนรู้เรื่องสันติภาพควรต้องใช้กระบวนการวิจัยอย่างเป็นระบบรูปแบบวิธีการสอนและ
เทคนิคการสอน ในลักษณะวิธีการผสมผสานบูรณาการศาสตร์เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพเพราะการศึกษาสันติภาพต้องมีการ
ศึกษาในหลายๆ มิติใช้ความลึกซึ้งจากศาสตร์ต่างๆ สหวิทยาการร่วมกันองค์ประกอบ รูป ได้แก่เนื้อหาการสอน ประกอบด้วย

วัตถุประสงค์/จุดมุ่งหมาย วิธีสอนและการจัดกิจกรรม ขั้นตอน 2) สื่อและอุปกรณ์การสอนสันติศึกษาและ 3) กระบวนการสอนสันติศึกษา การวัดและประเมินผล ปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการ เรียนการสอนได้แก่ ปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกและปัจจัยเกื้อหนุนที่มีผลต่อการศึกษแบบสันติศึกษาสอดคล้องกับงานวิจัยของรสสุคนธ์ แสงมณี (2554) เรื่องการพัฒนาหลักสูตรกลุ่มวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปเพื่อความเข้าใจอันดีสำหรับสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ผลการนำหลักสูตรไปทดลองใช้ พบว่า การสอนบรรลุวัตถุประสงค์การเรียนรู้รายหน่วยและรายวิชาที่กำหนด และผลการประเมินประสิทธิภาพรายวิชาตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา หลังสอนสูงกว่าก่อนสอนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นักศึกษามีเจตคติต่อคุณค่าความหลากหลายของเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม หลังสอนสูงกว่าก่อนสอนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และมีความพึงพอใจต่อรายวิชา อยู่ในระดับมากเช่นเดียวกับงานวิจัยของ Onthanee, et al. (2009) การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้โดยอิงแนวคิดการจัดการความรู้สำหรับนักศึกษา พบว่า นักศึกษามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 พบว่า ผู้เรียนให้ความสนใจและร่วมมือปฏิบัติกิจกรรมเป็นอย่างดี การจัดกิจกรรมที่หลากหลายทำให้ผู้เรียนเกิดการตื่นตัวในการเรียนอยู่ตลอดเวลา และนักศึกษามีความพึงพอใจต่อการจัดการสอนโดยอิงตามแนวคิดการจัดการความรู้สำหรับนักศึกษาอยู่ในระดับมาก สอดคล้องกับแนวคิดของ Joyce and Weil (1996) ได้อธิบายองค์ประกอบของรูปแบบการเรียนการสอนไว้ 4 องค์ประกอบ ดังนี้ 1) เป้าหมายของรูปแบบการจัดการเรียนการสอนซึ่งอธิบายถึงสิ่งที่มุ่งพัฒนาหรือคุณลักษณะที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียน 2) หลักการหรือแนวคิดที่เป็นพื้นฐานของรูปแบบ 3) รายละเอียดเกี่ยวกับขั้นตอนการเรียนการสอนหรือการดำเนินการสอน 4) การประเมินผลที่จะชี้ให้เห็นถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการ ใช้รูปแบบการเรียนการสอนซึ่งเป็นรูปแบบการสอนที่มุ่งช่วยให้ผู้เรียนเกิดการบูรณาการทั้งด้านเนื้อหาสาระ ตามแนวคิดทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษา วิธีการและรูปแบบการสอนของทศนา แคมมณี (2560) ได้แบ่งกลุ่มรูปแบบการสอนเน้นการพัฒนา 5 ด้าน ประกอบด้วยด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย ทักษะพิสัย ทักษะกระบวนการ และการบูรณาการรูปแบบการสอนต่างๆ ของผู้เชี่ยวชาญและอาจารย์ผู้สอนสันติศึกษาจะมีหลักการสอน วัตถุประสงค์ วิธีการสอนและขั้นตอนการสอนที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับจุดเน้นตามรูปแบบการสอนของแต่ละท่าน และอาจารย์ผู้สอนสันติศึกษาทุกคน ไม่ได้ยึดถือรูปแบบการสอนแบบตายตัว เน้นกิจกรรมการสอนการใช้สื่อการสอนต่างๆ ที่ทันสมัยเหมาะสมกับผู้เรียนพร้อมที่จะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการสอนให้เหมาะสมตามลักษณะที่เน้นการบูรณาการ ซึ่งมุ่งช่วยให้ผู้เรียนเกิดการบูรณาการทั้งด้านเนื้อหาสาระ วิธีการและรูปแบบเช่นเดียวกับการศึกษา สมิทธิรักษ์ จันทรักษ์ (2557) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการเรียนการสอนสันติศึกษาจำนวน 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยภายในที่มีผลต่อการจัดการศึกษาแบบสันติศึกษา ได้แก่ คุณสมบัติสันติภายในของนักศึกษาจะส่งผลให้เกิดการเรียนรู้แบบสันติศึกษา หากนักศึกษาได้รับความรู้ ความเข้าใจและฝึกทักษะดังกล่าวจะทำให้การจัดการเรียนการสอนสันติศึกษาประสบความสำเร็จ บรรลุวัตถุประสงค์ได้ง่ายขึ้น โดยนำข้อมูลพื้นฐานนักศึกษามาพิจารณาประกอบการวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สร้างพัฒนาหลักสูตรที่สอดคล้องในบริบทวัฒนธรรม เพิ่มความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับเหตุการณ์เกี่ยวข้องกับความไม่สงบจังหวัดชายแดนภาคใต้ สร้างความตระหนักแตกต่างแต่ไม่แตกแยก เน้นทักษะการปฏิเสธการถูกดึงเข้ามามีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวกับกลุ่มผู้ก่อความไม่สงบฯ จากการศึกษาของพระมหาพรหมมหาโส (2547) พบว่าการมีสันติภาพภายใน เป็นสภาวะที่สภาพจิตใจที่หลุดพ้นจากพันธนาการของกิเลสหรือการครอบงำของสิ่งต่างๆ อันเป็นสภาพจิตที่ไร้ความขัดแย้ง ความรุนแรงทุกชนิด

3. การประเมินรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีประเด็นการอภิปรายผลดังนี้ การประเมินรูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตามคุณลักษณะมาตรฐาน 4 ด้าน ผู้เชี่ยวชาญส่วนใหญ่ มีความเห็นว่รูปแบบการบริหารเป็นรูปแบบที่มีประโยชน์เป็นไป ได้ มีความเหมาะสม

และถูกต้องตามแนวคิดของ Eisner (1976) ที่ว่าผู้เชี่ยวชาญสามารถวิเคราะห์และวิจารณ์อย่างลึกซึ้ง เพื่อให้ได้รูปแบบที่มีคุณภาพเหมาะสมกับสิ่งที่ต้องการประเมิน โดยประเมินตามแนวคิดของ Stufflebeam (2001) ที่ได้นำเสนอแนวคิดหลักการประเมินเพื่อเป็นบรรทัดฐานการประเมิน 4 ด้าน ผลการประเมินคุณภาพรูปแบบ พบว่ารูปแบบการสอนสันติศึกษา ที่พัฒนาขึ้นมีความถูกต้อง มีความเหมาะสม มีประโยชน์ และมีความเป็นไปได้อยู่ในระดับมากรูปแบบการเรียนการสอน การเรียนรู้แบบผสมผสาน (Blended learning) โดยมีเป้าหมายเพื่อรวมเอาคุณลักษณะที่ดีที่สุดของการเรียนการสอนในและนอกห้องเรียนเพื่อสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้แบบเชิงรุกอย่างอิสระ (Active independent learning) ลดเวลาสอนในห้องเรียน (Garnham & Kaleta, 2002) เพิ่มเวลาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อสร้างค่านิยมด้านสันติภาพ การเรียนรู้แบบผสมผสานสามารถพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่ท้าทายและตอบสนองต่อความแตกต่างระหว่างบุคคลและศักยภาพทางการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้ ของตนเองได้ดีขึ้น (Driscoll, 2002) และส่งผลให้ผู้เรียนเกิดผลสัมฤทธิ์ เจตคติ และความพึงพอใจทางการเรียนอย่างสูงสุด (Singh, 2003) จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น หากต้องการจัดการเรียนรู้แบบผสมผสานจำเป็นต้องสอดแทรกวิธีการหรือเทคนิคการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และมีการร่วมมือกันอย่างจริงจัง ซึ่งสอดคล้องกับ Carman (2005) และ Barnum & Paarmann (2002) ที่กำหนดให้การทำงานร่วมกัน เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการเรียนรู้แบบผสมผสาน โดยวิธีการที่สามารถนำมาใช้ได้ คือ การเรียนรู้แบบร่วมมือซึ่งสอดคล้องกับทิตินา แชมมณี (2560) ที่กล่าวว่าการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนที่ดีควรมีแนวคิดหรือหลักการพื้นฐานรองรับสอดคล้องกับ Arend (1997) ที่กำหนดให้หลักการเป็นองค์ประกอบหนึ่งของรูปแบบการเรียนการสอน ส่งผลให้องค์ประกอบด้านหลักการได้รับการประเมินจากผู้เชี่ยวชาญว่ามีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากซึ่งสอดคล้องกับ Joyce & Weil (1996) ที่กล่าว โดยสรุปว่า การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนควรเริ่มจากการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานต่างๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องที่ ต้องการนำมาพัฒนาเป็นรูปแบบ แล้วนำแนวคิดสำคัญของข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์มากำหนดหลักการและรายละเอียดขององค์ประกอบ นอกจากนี้ร่างรูปแบบที่ได้อีกมีความสอดคล้องกับรูปแบบการเรียนการสอนแบบผสมผสานอื่นๆ เช่นเดียวกับแนวคิดของ Meltzer and Montague (2001) ได้ชี้ประเด็นเกี่ยวกับเป้าหมายของการพัฒนารูปแบบการสอนโดยใช้เมตาคognition เกี่ยวกับผู้เรียนจะต้องรู้และเข้าใจหรือวิธีการรู้คิดตลอดจนวิธีการใช้และผู้ที่น่าแนวความรู้นั้นมาใช้แสดงให้เห็นถึงผลจากการเขียนตามแนวคิดการแก้ปัญหาประสบการณ์การเรียนรู้จากสื่อที่เรียนทดลองใช้และสามารถจัดการให้เข้ากับชีวิตตนเองได้ ไม่เพียงแต่รู้เท่านั้น แต่ควรเข้าใจถึงหลักความเป็นจริงด้วย สามารถประยุกต์ใช้ให้เข้ากับบริบทนั้นๆ ได้เริ่มฝึกหัดเรียนรู้ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาถึงระดับอุดมศึกษาสามารถเข้าถึงความรู้ การพยากรณ์ การตอบคำถาม การจินตนาการ ต้องชัดเจนและสามารถสรุปได้

สรุป

จากการศึกษารูปแบบการสอนสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่ารูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาของสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีคุณลักษณะพิเศษเพิ่มเติมเพื่อพัฒนานักศึกษาตามบริบทสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประกอบด้วย 1) องค์ความรู้และทักษะการเป็นผู้เชี่ยวชาญ แก้ไขปัญหาเหตุการณ์ความไม่สงบจากสถานการณ์ โดยใช้องค์ความรู้เพื่อเป็นผู้ดูแลผู้ได้รับผลกระทบและผู้สร้างความเข้าใจอันดี เช่น องค์ความรู้และทักษะด้านจิตวิทยา การพยาบาลชุมชน งานสวัสดิการสังคม การสังคมสงเคราะห์ ศิลปะบำบัด โดยเป็นทั้งผู้เชี่ยวชาญหัวใจตนเองและผู้อื่น 2) เพิ่มทักษะการปฏิบัติงานในชุมชน ตามสถานการณ์จริง โดย นำองค์ความรู้และทักษะมาประยุกต์ใช้ 3) เพิ่มกรณีศึกษาเฉพาะเหตุการณ์ส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ 4) มุ่งเน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจ การรับ-ส่งสาร เพื่อการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ การสื่อสารเพื่อสันติภาพ จากเหตุการณ์จริงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ 5) การสอนเน้นทักษะการคิด การสอนโดย

วิธีโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ 6) บุรณการหลักศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธกับหลักสันติศึกษาเยี่ยวยาหัวใจและ 7) การเชิญวิทยากรพิเศษ บรรยายความขัดแย้งความรุนแรงและการจัดการความขัดแย้งในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นรูปแบบที่มีความเหมาะสมกับการใช้ในการเรียนการสอนในบริบทสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มุ่งเน้นการพัฒนาองค์ความรู้ ความเข้าใจสร้างสันติภาพในใจผู้เรียนเป็นผู้นำ ผู้สร้างสันติภาพ แก่ ครอบครัว ชุมชน สังคมมุ่งเน้นการดูแลผู้ได้รับผลกระทบแบบองค์รวม ส่งเสริม ป้องกัน รักษาฟื้นฟู การเยียวยาตนเองและผู้อื่น เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมมุ่งสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืน โดยผลจากการจัดการเรียนการสอนสามารถพัฒนาผู้เรียนได้ตามวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ผู้เรียนมีคุณลักษณะ การอยู่ร่วมกับคนอื่นอย่างสันติสุขเป็นตัวอย่างในการสร้างสันติภาพ ความสมานฉันท์ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ผู้เรียนมีทัศนคติที่ดีในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นภายใต้ความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. กระทรวงศึกษาธิการสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา และสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ควรผลักดันเป็นนโยบายที่สำคัญเร่งด่วนในการจัดตั้งหลักสูตรสันติศึกษาทุกสถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือพัฒนารูปแบบการบูรณาการกิจกรรมการเรียนรู้สันติศึกษาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปและหมวดวิชาเลือกเสรี
2. สถาบันอุดมศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ควรพัฒนาศักยภาพอาจารย์ผู้สอนสันติศึกษาให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ อย่างต่อเนื่อง ได้แก่ การส่งบุคลากรไปศึกษาต่อด้านสันติศึกษาให้สูงขึ้น การเข้าร่วม อบรมสัมมนาเกี่ยวกับสันติศึกษา การเข้าร่วมฝึกทักษะการแก้ไขความขัดแย้งโดยสันติวิธีกับหน่วยงานสันติศึกษาต่างๆ

ข้อเสนอแนะเพื่อวิจัยครั้งต่อไป

ควรวิจัยเพื่อพัฒนารูปแบบการสอนวิชาสันติศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญาตรีในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

รายการอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). แผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564). สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงศึกษาธิการ. www.bps.sueksa.go.th.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- ไชยา ภาวบุตร. (2549). ข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนาการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษามหาวิทยาลัยมหาวิทยาลักษณ์ขอนแก่น.
- ทิตนา แหมมณี. (2560). ศาสตร์การสอนองค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. (พิมพ์ครั้งที่ 21). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร). (2547). พุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้างจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- โยฮัน กัลตุง. (2538). พุทธสันติวิธี ทฤษฎีเชิงโครงสร้าง. แปล โดย สมชัย เย็นสบาย, สุวรรณ สภาอนันท์ และสายพิณ ศุภพรหมงคล. กรุงเทพฯ: ปาจารย์สาร.

- รสสุคนธ์ แสงมณี. (2554). การพัฒนาหลักสูตรกลุ่มวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปเพื่อความเข้าใจอันดีสำหรับสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้. วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีนิพนธ์ สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ศิริขวัญ ชินศรี. (2555). สภาพปัญหาการบูรณาการสันติศึกษาในหลักสูตรสถานศึกษาของโรงเรียนในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิตสาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา. คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมิทธิรักษ์ จันทรักษ์. (2557). การพัฒนารูปแบบการสอนสันติศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาศึกษา บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. (2551). กรอบแผนอุดมศึกษาระยะยาว 15 ปี ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2551-2565.) กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎีกา. (2560). นโยบายการบริหารและการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ.2560-2562. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานกฤษฎีกา. (2548). หนังสือของสำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่นร 0504/18022. สำนักงานกฤษฎีกา.
- สุชาติ เศรษฐมาลินี. (2559). จินตนาการอิสลามเชิงสังคมวิทยา : สันติภาพ ครอบครัวและสตรี. ปัตตานี: ปาตานีฟอรัม.
- เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์. (2552). สภาพการจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนใต้. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด วี.ที.ซี. คอมมิวนิเคชั่น.
- Arends, J.W. (1997). *Cooperative Learning Making Groupwork.New Directions for Teaching and Learning*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Barnum, C., & Paarmann, W. (2002). Bringing induction to the teacher. A Blended learning model. *The Journal*, 30(2), 56-64.
- Carman, J. M. (2005). Blended Learning Design: 5 Key Ingredients. Retrieved from Agilant Learning. from <http://www.agilantlearning.com/pdf/Blended%20Learning%20Design.pdf>
- Driscoll, M. (2002). *Blended Learning: Let's Get Beyond the Hype*. Retrieved from IBM United States. https://www-07.ibm.com/services/pdf/blended_learning.pdf.
- Eisner, E. (1976). Education Connoisseurship and Criticism : Their Form and Functions in Educational Evaluation. *Journal of Aesthetic Education*, 10(1976), 150-151.
- Garnham, C., & Kaleta, R. (2002). *Introduction to Hybrid Courses. Teaching with Technology Today*, 8(6).
- Joyce, B., & Weils, M. (1996). *Models of Teaching* (3rd ed). Boston: Allyn & Bacon.
- Kotler, P & Fox, K. (1995) *Strategic Marketing for educational institution*. (2nd ed). New Jersey: Prentice Hall
- Meltzer, L. & Montague, M. (2001). Strategies learning in students with learning disabilities: What travel we learned. In B. Keogh 7D. Halloran (Ed.) *Research and global perspectives in learning disabilities: Essays in honor of William*.
- Morris, C. (2004). *Managing Conflict in Health Care Settings: Principles, Practice & Policies*. Nonthaburi King Prajadhipok's Insitute.
- Onthanee, A., Kaewurai, W., Wattanathorn A., and Phachanban, P. (2009). The development of the instructional model to enhance learning facilitators competence based on knowledge management approach for teacher students. *Journal of Education Naresuan University*, 11(special), 33-52. (in Thai)

- Perkins, A. (1973). *Organization and Function of the University as an Organization*. New York: Megraw-Hill.
- Singh, H. (2003). Building Effective Blended Learning Programs. *Educational Technology*, 43(6), 51-54.
- Stufflebeam, D. L. (Ed.) (2001). *Evaluation models* (New Directions for Evaluation, No.89). San Francisco, CA: Jossey-Bass.